5

AUTORE: GIORGIO AUSENDA

## *I BÉSHTI*
## *PASHTÜU*

Nüm a gh'éwum anca sètt of vòtt béshti, ma che nàwa al pàshcul éwa damò dó vak e dó manzi (masch. = manz) parchè i òltri y éwa jùwin, y éwa vedelòtt ishì, y mandàwum miña föra parchè l'ewa miña al caš (y ewa miña bón) da fa la shtràda e 'lùra y teñéwum i' shtàla. Al pashtùu al zunàwa 'l còrnu e 'l fawa tüt al jir dal paés al prim dì da mac ai sètt, sètt e mèža a la matína. Se l'éwa duméniga no però, se l'éwa fèshta al zunawa 'l dì adrée. Al pashtùu di vak, al Pedrìn, anca ai òltri che veñewa da via, al mè Pa al ga dawa un böc dal Cumün. Al pashtùu y la pagàwa 'l Cumün e dòpu nüm ga dàwum pö quai còss da la nòssa campàña, patáti, fasöö, curnétt, inzalàta, da tüt quél che sa manja. Ma regòrdi pi'ü quanti sòlt che 'l ga dàwa 'l Cumün, però l'éwa 'na cialàda, che vö dì 'pòk'. Dòpu oñi d'ün ga 'mpreshtàva, parchè dòpu quan' che 'l nàwa wìa a 'utüna y na ga dàwa 'ndrée ancamò. La mia Mamm la ga dàwa 'l pariöö da la pulénta, la Nana la ga 'mpreshtàwa i shcüdèll, dó parchè 'l gh'éwa sha al garzunét, la Dèl dal Naa la ga dàwa i tùnt [piatti piani, *fundína* è quella concava], la Lüzìa la ga dàwa i furcelín, i cüjàa e i curtéi, la Tabàk la ga dàwa düü o trii bücér, parchè 'l zò pa al fàwa l'ushterìa e 'lùra ga na dàwa 'n pùu püsée.

I jént i fàva pö un cólp una famiglia, un cólp un'òltra a fak sü 'l léc e magàri sa ga purtàwa via la camìša da lavà e i bràk, e ishì la biancheria bróza. Al pashtùu al nàwa via la matína, al lasàwa la pòrta vèrta parchè al séwa che nàwa dént i jént, una quài dóna a fak un pùu da fac (mishtée). La mia Mamm pö, quan' che l'éwa la sua setimána, a la sìra quan' ch'éwa i sètt e mèža, ga purtawa jó 'n tulìn da menèshtra bèla còlda zhbrüyénta péna fàya, un quai bèl tukét da furmày e 'n tukét da salám, che nüm teñéwum sémpru 'n purcèll, ga n'éwum sempru 'n ca da ròba da salám. E quan' che la 'ncuntràwa la mia Mamm, quel pòru pashtùu lì al ga diséwa sémpru, "Shura Lisa, l'è shtaya jó lée e g'hu vergóña a salüdàla e grazie tant. Se la g'ha büsöñ, che la ma ciàma a fa quai còss". E quai vòlt quant che'l piuwéva che'l pudéwa miña na cui vak, al la fàwa viñì sü a shcepàk i léñ, e 'lùra y la teñéwa pö chi anca a shéna e la ga preparàwa al sò shcartòc da farina bianca e jàlda da purtà a

cà cun dént quàtru öf. E lüü l'eéwa tüt cuntént al finiwa pⁱü da salüdàla. "Shura Lisa, cuss'hu da dik, shura Lisa". Al diséwa che ga n'éwa pòk da shura Lisa. In da quìi témp lì séwum una famiglia ajàda. La mia Mamm par la gran carità la pò véss in mèz al Paradìs, parchè al Ziñùr l'inzéña a fa la carità e l'éwa wüna da quìi che la pudéva.

In da la camaréta gh'éva dént nagótt da purtà via, gh'éva dént una püñatèla, che y ga l'éwa 'mpreshtàda al pòru Juwanìn di Carón, par fa 'n zìk da menèshtra a la sìra, un pariulét da rám che y fàva dént la pulénta. E quél y la purtàva sü a la matína sü 'n Predàa, che a mizhdì i fàwa pö la pulénta. Al sa ciamàva Gaetàn, ma ma regòrdi pⁱü al paés precìs, al shtawa jó vers'a Taùrt, mi 'l su miña 'n dùwa l'è. "La véña jó cun la sua siñurina, shura Lisa, che la méni dént in di cròtt e la fu miña pagà". Al nàwa 'nnànz e 'ndrée. Quan' che 'l piuwéva 'l diséwa: "Vuréss fa a cà na shcapàda". Dónca, l'éwa chi da rént, l'éwa miña tan' luntàn. Al gh'éwa düü fiulìn. Chi che gh'éva 'n tukét da tèra y éva shurón.

Al pashtùu 'l veñéwa la sìra dal 30 d'aprìl. Al nàwa dal sìndik: "Ilùra dumán cumìnci a sunà". Ai séẑ e mèẑa o sètt ur [9] al cuminciàva 'n piàza, al fàwa, "Tutùt - tutùt- tutùt". Al nàwa 'n dal macelàr e sa fàwa da 'n còrnu e pö la shcawàva föra [10] la nióla [midolla], dòpu y la fàva pürgà e dòpu 'l zunàva. Al jiràwa tüt al paés. Al jiràwa i shtràt principài e 'l finìwa jó a la 'màlga' e dòpu nüm ga purtàwum jó i béshti a Santa Trinità che 'dèss al rèshta jó a la shtazión.

Al jiràwa e 'l turnàwa 'n piàza. Al nàwa a cà sua a tö 'l pariöö da la pulénta cun dént la farìna, al furmày e 'n quai tukét da salàm e [11] 'n zakét. Al ga metéwa là 'na còrda e ciapàwa sü 'shpàla, e pö nàwa cui sö wak e i sö garzunétt e 'l sò can che 'l sa ciamàwa Ras. "Ras, ciàpa lì" quan' che 'l ma wedéva, e 'l can al za metéva lì sü l'aténti, al gh'éwa lì nagótt da ciapà e 'l ma guardàwa. A l'éwa amìs da mi parchè ga dàwa na quai cróshta da furmày. Al ga shcapàwa la sìra e 'l veñéwa sü a cercámm e la truwàva lì sü la pòrta da ca. Pòru pinìn!

Intant i famìgli y purtàwa òñi d'ün i sö béshti a la Capelìna da Santa Trinità, parchè lì gh'è 'na shtràda sóla, i béshti y è pràtik e y nàwa fina 'n Predàa e ai Unìsh.

Y éwa sesantadó famigli a Shcaria. Ga n'éwa da wüna a tré par famiglia. Al menàwa wia püsée da cen' béshti.

I böö y nàwa 'n Sélva e a Furìn e 'n Zélva Mazhliana, chi sura a Shcaria. L'éwa n'òltru pashtùu, al sa ciamàwa 'l Bétt. L'éwa Benedétt ma y ga ciamàwa Bétt. Al nàwa la matína présht, quan' che'l vedéva 'l sacrìshta che veñéva a sunà l'Ave Maria ai cinq e mèża. Lüü 'l zunàva 'l zò còrnu. Al shtàva lì pus la pòrta da la jésa par fak vedé che lüü 'l zunàva prima da l'Ave Maria. Ma pòri jént.

I famìgli y cashàwa i böö (sés o sètt famìgli) fin'a la piazetìna che y la ciàma dal 'Via Dòr'. Lüü 'l shpeciàwa lì cul sò bashtón. Al gh'éwa 'n can che 'l sa ciamàwa Ras anca lüü. Al caň l'ewa maeshtràa, al ga nàwa drée. Al ga fava "lup" e dòpu i nàwa via tüc inzéma. Oñi béshtia la gh'éwa la sua canàula, ga 'nfilàwa de'nt la ciòca.

I böö y nàwa n' zélva vèrs a Repöñ e a Furìn, parchè y pudéwa miňa na drée ai wak, parchè se da no y a fàva tribülà - y va là e y a còrna - o la sélva Mazhliana, che gh'è dént tanta màyna [maggio ciondolo]. Quél di böö 'l turnàwa 'n drée ai nöf ur a la matína, parchè y duwéva 'na via cul carr e i böö a 'na tö fée, tö reselìf, tö patáti, carlón, anca furmént, o èrba, o ledàm, o léñ.

*Pashtùu di vak.* Al Pian di Nus a gh'éwa la bàita, la gh'è emò. Gh'éwa 'n sàss redùnd e 'l sa setàva jó, e 'n fil da fèr par tacà sü 'l pariöö da la pulénta. E sü a la bàita 'na sìra y g'ha rubàa pulénta e furmày. Un brügón vòlt un para da méter, g'ha fai dént al böc, y l'ha cawàda fö. Y éwa dént in d'un sìt cum'è na cawèrna. Gh'éwa 'n camìn bàss e quan' che y fàwa la pulénta y 'negàwa dal füm, pòri jént. Y ga l'ha dìi al mè Pa. Al mè Pa l'éwa 'l sìndik e 'l g'ha crumpàa 'n kìlu da farìna cui sòlt dal Cumün, e 'l g'ha dà 'na mèża fùrma da furmày, dal nòs, parchè g'ha fày rincréss. Dòpu y g'ha la p$^{i}$ü rubàda, parchè dòpu lüü l'ha p$^{i}$ü lasàa dént nagótt.

Quan' che l'éwa còta y la bütawa fö 'n sü n'àss e y la taiyàwa a fétt cunt un tòk da léñ e quai wòlt pasàwa i vilejànt e sentéva "che prufüm da pulénta" e'l pashtùu che'l sa ciamàwa Pedrìn, al ga diséva cun la sua fiàca: "Y na wöö na féta, ga la dù wulentéra". E lur y la ciapàva, dòpu i ga guardàwa 'dòss a lüü e 'lura lüü 'l ga diséva: "Cèrt, la ga vöö cumpañàda cunt un tukét da furmày. Sa pò miňa manjàla shtùrna [con niente] parchè la fa viñì la pelàgra. Ma cari i mée bón jént - al ga diséwa - però da béf a pòdi 'nzibìf damò l'áqua dal Sheresón" e i shùri y ga dumandàwa: "Cuss'è ch'a l'è l'áqua dal Sheresón?". "L'áqua d'una bóna surjént". Al ga diséva: "A l'è jó chi sótt a quéla piánta da shirésa". E 'lùra lüü al g'ha dìi:

"A l'è péna chi sótt, wurìi viñì jó a vedéla?". E tüc cuntént y è nay jó e par töla sü y gh'éva nagótt, fava i püñ cui man, e y la bewéva: "Cuma l'è bóna!" y fàwa. Y ga dàva nagótt. Se y gh'éwa da dak? Y la ringraziàwa. Al ga dàva 'n tukét da furmày ma y ga diséwa: "Pòdi dàvan pòk, parchè dòpu al ga manca ai mé garzunétt". Dòpu al netàwa al sò pariöö da la pulénta, e la zhgüràva cun la shéndra dal fök. Al diventàva d'òr cum'è 'n marénk. Pòru Pedrìn. E tüc i sìr al la purtàwa a cà i'shpàla cul mànik shfilzàa dént in dal brash, parchè 'l gh'éva pagüra che y ga la rubàss sü'n bàita, parchè gh'éwa miña sü da pòrt.

Oltri n'hu mai vìsht cul cañ. Gh'éwa i bóll parchè i wak lónk la jurnàda y gh'éwa sée, e purtày jó al casèll dal Sètt l'éwa tròp luntàn. 'Lùra y g'ha fày dó bóll e è này sü 'n quai óman da Shcaria a ütàk.

Al fàwa da manĵà par lüü e y sö tusunétt, na töva wün o düü di famìgli. Parchè 'na vòlta dòpu la tèrza elementàr sa nàwa pìü a shköla. Y a ciamàva garzunétt. In dùwa che gh'éwa dént tanti fiöö in d'una famìglia al ga na cercàva wün. Al ga diséwa: "Damm al tò Cekìn par fa 'l garzunét, anca 'l Lurénz al m'ha dày al zò Tìta. Par pagàl isht'autüna (fem.), ga crùmpi 'n pàra da braghétt e pö al mantéñi tüt l'an (quìi més 'nzóma che 'l nàwa fö, da mac a setémbri).

I tusanèll y a menàwa nò, gh'entra miña. I tusunétt di famìgli nümerùs: "Ma 'nterésa 'l tò Juwanìn, o al tò Jervàs, par viñìm adrée cunt i béshti". Ga crumpàva 'n para da braghétt, un capelìn e 'n beretìn. Intànt che y nàwa sü a merijà i vak, al shqudràwa al léñ par fak i zòccur. Y a manteñéva, ga dàva da manĵà fin'al quàtru da nuwémbri che y duwéwa na sü a shköla, quan' che cumìncia i shköl. In da'l mè témp y cuminciàwa al quàtru da nuwémbri e y nàwa fin'a la fin da jüñ. I braghétt e 'l manĵà l'éwa la sua pàga. I fiöö y nàwa wulentéra parchè y nàwa a fa nagótt tütt al dì. Al ciapàva i tukétt da léñ da nishöl o da cashtéñ e pö 'l ga fàwa 'l cifulìn par fay jügà 'n pùu. Al ga tiràva föra l'ánima: in primavéra l'è fàcil. Quan' che i piant y fa 'l biük [linfa] sa cata i ràm da cashtéña che y g'ha la shcòrza grósa, sa shtòrc awanti e 'ndrée la shcòrza cunt i maň fina che la dishtàca e sa tira föra 'l léñ e sa fa i cifulìn.

Y a shturjéwa dó, tré wòlt e l'ánima la sa dishtacàva e veñéva föra 'l léñ bèl e pelàa, e pö da la shcòrza ga fàwa 'l cifulìn. Y sunàwa anca tanti canzunétt. E wüna da quìshti, l'éwa 'taliána, la

canzunéta, e la diżéwa ishì:

Suona, suona mio caro pastore
che son morto senza ragione
portavo l'erba del pimpirinello
la portavo a mio padre e signor.

Quéla ròba lì l'ewa na ròba su'cedüda [vedi racconti].

I fiöö dal pashtùu y éwa sémpru 'n düü par miña lasà na i béshti in di sit pruibìi.

Al pashtùu al turnàwa a cà ai vòtt. Anca nümm turnàwum a cà ai vòtt.

Al pashtùu da lüy e d'agósht al turnàwa a cà ai vòtt, vòtt e mèża. Al ga metéwa un'ùra parchè 'l gh'éwa tanti vak da 'nvià a cà. "Oh, esha!". L'ùra la capìwa dal sùu, al gh'éwa miña da urelòy. Al wużàva e 'lùra i vak y veñéwa sü dal bóshk e sa 'nviàwa vèrs a cà. Quan' ch'y riwàva a la Malga, òñi d'üna la ciapàwa la sua shtràda. Ma nüm, quìi che gh'éwa la pégura a sa truwàwum jó a la Malga, parchè i pégur y è cum'è i barò, y capìss miña la shtrada da la sua shtàla.

Al mac l'è 'l més che y lasawa föra i béshti al pashtùu. Al prim da mac quan' che 'l zunàwa 'l pashtùu, tüc i pruprietàri y nàwa a menà i sö béshti fin' in Predàa, parchè 'n tra da lur i béshti y sa cuñuséwa miña y sa ciapàwa a curnàt y sa shcurnàwa. E ilùra òñi particulàr da la sua wàca y la difendéwa fin'a che y sa cuñuséwa 'n tra da lùr, e par düü dì y nàwa tüc inzéma. E nüm y cumpañàwum anca nüm fin'in Predàa. Dòpu y veñéwa a cuñùsas tüc e y nàwa par sò cünt.

I wak, oñi d'üna la fàwa la sua shtrada. E quéla che l'éwa da par lée la gh'éwa la pégura e la nàwa cun la sua pégura par la sua shtrada.

Prima da riwà 'n Predàa y nàwa 'n di bóshk a manjà. Ishì y riwàwa sü pién e y merijàwa. Quan' che 'l nàwa sü y a cashàva dént in di bóll a béf, e dòpu y nàwa 'n Predàa a merijà fin'ai tré ur. Y merijàva e y pusàva. Gh'éva quéla che sa bütàwa jó, e gh'éva quéla che la shtàva 'n pée. 'Dèss y ha fày dént al camp da golf. Y ha ruwinàa tütt. Merijà wöö di remugà.

Al veterinàri, al dutùr Cereghini, 'l diséwa: "Quan' che la wàca riprende al remük, la vaca l'è sàna".

Y nàwa sótt'i piant da nùs, parchè l'è umbrìa e gh'è miña ishì

tanti móshk e tavàn, a remügà (vö dì che y pòsa). Al pashtùu al cuminciàva a fa la pulénta cun l'áqua dal Sheresón, una shirésa grända 'n d'è che gh'éwa 'n funtanón, bóna, fréshca.

Una quai waca la gh'éwa la sua pégura. Parchè se y è da par lur y séwa miña la cà: y è 'n pùu shtüpit i pégur. Y dis: "Ta sée pròpi shtüpit cum'è 'n barò". Al barò l'è 'l màrc da la pégura. "I màrc y è tüc rebambìi" y diséwa i dónn. Invéci i wak y è püsée 'ntellijént. Y pégur y sarà shtay sètt o vòtt. Quìi famìgli pòri che y pudéwa tiñì damò 'na vaca y gh'éwa anca la pégura.

Anca d 'ishtàa, quan' che y remügàva, y gh'éwa sémpru la preséf piena da èrba che purtàwum a cà i'shpála.

Mi tüc i mizhdì a nàwi lì 'n dal mè Pa a purtàk là da manjà in da la casìna dal Dòss. Intan' che lüü 'l manjava a náwi a fa l'èrba cul jèrlu. La taiyàva finchè vedéva che ga n'éwa asée 'n dal jèrlu.

Mi gh'ewa dó vak e dó mànzi, e i' shtàla dó vedelétt che pudéwa miña na 'l páshcul. Gh'éwum miña da böö parchè gh'éva miña al pòsht da tiñìi, parchè i böö y g'ha da véss separàa. Nüm tacàwum sótt dó vak. Vüna la Nana e l'òltra la Nina cunt al jùf e cunt i jùncur, quìi che sa métt sü sui còrni, che y pò miña fa tanti jèsht, e gh'éwa 'l temón.

Tacàwa sótt al bròz dal ledàm che gh'éwa damò dó röt, al carr di léñ e dal fée che gh'éwa quàtru röt. Magàri ga n'éwa dént 'na vaca zòpa. Y a ligàwum föra a l'anèl da fèr e al carpín. Dòpu ga wulzàwa sü la gamba e ga tiràwa föra 'l ciòo o la shtachéta. Ga wuréva trìi óman par tiñìk al pè, o se gh'éwa 'l rashtìn, che l'è 'na piàga che la veñéwa föra jó sótt e la furmàwa la materia. Quai wòlt ga wuréwa 'l veterinàri. Y la lawàva prima cun áqua e 'zée e pö y ciapàwa un pùu da lisufòrmiu. Quan' che ga metéwa sü quél lì, la vaca büsöñawa vedéla, la trüshàwa cui còrni, la wuréwa miña, la sentìwa bruså.

Quan' che y riwàva dal pashtùu y gh'éwa sémpru la sua preséf jemò prùnta piéna da èrba. A nàwum a segà, veñéwum a cà cul jèrlu da l'èrba, e pö 'l töghéwum jó da shpàla e 'l vuzhdàvum dént in dal curghét (l'è cum'è 'n böc quàdru par bütà jó 'l fée d'invèrnu) pö töghéwum sü l'èrba a brash, la metéwum dént in da la preséf bèla shcurlàda sü par fa che la büya miña ùra da la sìra quan' che y rìwa dal pashtùu.

Quan' ch'y riwàva i' shtala òñi wüna la nàwa al zò pòsht e la

zhbagliàva miña. Príma da na al zò pòsht - la gh'éwa un vedèl d'un més anca mén - príma da na là 'n da la preséf, la nàwa là 'n dal zò vedèl e la fàwa "mmmm", cum'è da dì "sum riwàda", e pö la leppàwa da dó wòlt. Nüm a shtàwum fin'a lì anca a vedé, cum'è da dì, "Vàrda cùma y è anca i béshti". La mia Mamm la mulcéwa par príma par dak al lac al vedèl parchè l'éwa tüt al dì che'l manjawa nagótt, e 'l fàwa, "mmmm", pinìn - cum'è l'éwa bèl a quìi témpi - e la waca, quan' che l'ha capìi che l'ha finìi da mùlcala, la sa jiràwa a vedé se la mia Mamm la nàwa la cul lac a dàgal e la maiyàwa miña finchè la wedéva che 'l vedèl l'éwa drée a shüshà.

Y sa ligàwa e pö lur y sa metéwa 'drée a manjà. Dal dì y shta föra ma y g'ha quel'èrba vòlta ishì di pàshcul, y g'ha fam emò la sìra. Pian di nus, Unìsh, Zòca da Bràula, Sheresón, y è tüc sìt che pashculàva i béshti, la Shcuntra. Zòca wuraréss dì, l'è cum'è 'n böc, y ga ciàma y zòcc parchè y è zùcc (funt) y è miña pian, anca Zòca da Santa Lüzìa.

E 'ntant la mia Mamm l'ha tö sü 'l tulìn e la va a mulc. Nüm a gh'éwum la shtàla la sü la shtràda e 'na wòlta al més da lüy quan' che gh'è chi i shùri, è pasàa 'l shur Chèssa, l'éwa sàrdu, e 'l gh'éwa 'na tuséta da cin', sés ann, la sa ciamàwa Francèshca e la s'éwa tacàda a mi. Ilùra 'l zò pa, al shtawa chi pòk luntàn da mi, al shtàwa a fic a pasà l'ishtàa in cà da la Martinéta, e ilùra l'è pasàa jó la sìra e la tuséta l'éwa là 'nzéma da nüm lì 'shtàla. La mia Mamm l'éwa 'drée a mùlc e sül sedèl dal lac la ga fàwa fa sü tanta shcüma. In quél mumént è pasàa 'l pa da shta tùsa, che l'éwa 'n bèl ómm, pròpi da 'nemuràss, e'l g'ha dìi: "Buona sera, signora Elisa, sta mungendo? Sarebbe d'accordo a prendere un cucchiaio in casa la sig.na Lina e la mia Francesca a mangiare la schiuma dal secchio, proprio limpida come si vede?" Ilùra la mia Mamm la g'ha rishpundüü: "Shur Chèssa, a l'è bróza: i vak y è mai nét" "No, no, sig.ra Elisa, voglio proprio che la mangi dal secchio così, proprio quì nella strada". E la tuséta l'ha ciapàa 'l cujàa e la s'è metüda 'drée a manjà in dal tulìn. La mia Mamm l'ha finì da mùlc la vaca e pö sém nai là 'n cà e 'l finidéwa p[i]ü da ringrazià. Ilùra la mia Mamm la g'ha dìi: "Ma shur Chèssa, che 'l véña jó tüc i sìr quan' che ríwa a cà i vak dal pashtùu, che tan' la shcüma l'è 'n pùu d'ària che sa fa sü 'n dal lac, parchè sa mùlc 'n pùu 'n présa". "Sig.ra Elisa, questo non lo dimenticherò mai". L'ewa 'n atleta, fàwa

jinàshtica. Ma la mia Mamm príma da 'na sótt a mulc la netàwa quìi vak. La ciapàwa 'n sügamàn shtrizàa bée che 'l rèshta emò ümit e pö la cashàva sótt la mañ cul sügamàñ, che la vaca che sa sentìva 'l pieźé parchè l'éwa südàda, e ilùra la tiràwa sü la gamba ishì da trevèrz par sentì püsée bée al fréc dal sügamàn.

Par mùlc una vaca un quìndas minüt y ga vö, se l'è fréshca, se l'è pòsa, invéci, in cin' minüt la sa ga fa. Da meñ a mañ che véñ innànz al vedèll la rèshta pòsa. Finìi da mulc la veñéwa sha, la töghéwa föra 'l lac che ucuréva 'n cà e pö la ma diséva: "Lina, porta 'l lac a la casèra". Intant che la mulcéva mi preparàwa 'l bevarón di béshti büyì, e 'l purtàva jó in di séc, y éwa dó o tré. Mi veñéva a cà da la casèra e 'ntant la mia Mamm la brevàva, vö di, la ga dàva da béf ai béshti, pö la ga dàva emò 'n brash da èrba par üna e la diséwa: "Adèss a sii a pòsht e che 'l Sant Antòni al va cüra tüta la nòc". La seràva la shtàla e la nàwa. Pö la nàwa a guardày ancamò príma da na 'n léc. Quan' che y véñ indrée dal pàshcul y è nét parchè y shta föra tüt al dì.

Y sa néta a la matína. Al prím fac che fém a la matína l'è shpazzà la shtàla, ai cinq ur a la matína. Al ledàm al va bütàa föra in da la bòzza. L'ha mai visht una bòzza? Che nüm y na ciamàwa i 'buzétt' da Shcaria parchè séwum pien da bòzzi da ledàm. Al shurnóm da Shcaria l'è 'buzétt'. L'è na ciudénda da sass mal mettüü là parchè pasàwa föra tüta la buwìna. E ga n'éwa da par tütt. E l'Awucàt - l'ha cuñusüü lüü - y ha fay tirà via tüc par ijiéne e 'l g'ha wüü resón parchè 'l paés l'è 'n pùu püsée nét. Príma y ha fay tirà wia tüc e i jént y g'ha dìi, "Cus'hém da fa cul ledàm? Pòdum miña töl sü ǰèrlu par ǰèrlu a purtàl föra in dal pràa". Ilùra al g'ha dìi, "Féy da cimént, ishì pàsa miña föra la pìsa di wak". Dòpu hém fay quìi là da cimént e pò è viñüü 'n'òltru ùrdin che y duwéwa purtày wia tüc. Ilùra cargàwum al bròz a la sìra e pö ' purtàwum a la casìna a la matína. Ma dòpu a fàwum pö cum'è wuréwum nüm. Ga dàwum miña a tra, o sìndik o miña sìndik. Al bütàwum föra e pö al purtàwum wia quan' che gh'éwum témp.

Sa ga büta sótt la föya bèla néta e dòpu sa sa métt adrée a mulc e 'ntant sa fa 'l bevarón, y sa bréva e dòpu y è lì prùnt da na 'l páshcul. Al lac y la fa shtéss, quél che y l'ha fa a la sìra y la fa anca a la matína.

Intant che 'mpienìwum la preséf d'èrba. Y gh'éwa la pòrta da la

shtala vèrta. Y nàwa dént e y cuminciàwa a manǰà oñi d'üna in dal sò pòsht. Y nàwa dént i'shtala e cum'è y fàwa a savé: "Mi sum chi e ti ta sée là, lì", e y zhbagliàwa miña sü 'n shíma parchè la séva che l'éwa miña 'l zò pòsht. Nüm a gh'hém tüt da 'mparà di béshti parchè: "I béshti y è püsée intelijént da nüm", la dizéwa la mia Mamm.

Cum'è anca quan' che gh'éwum tanti galìnn a ga wuréwa düü u trìi nì 'n d'è che y va dént a fa l'öf. E quìi che y cuminciàva a na dént in da quél y nàwa miña dént in da quél òltru. Y teñéwa oñi d'üna 'l zò nì.

Al mè pòru Pa al ga fàwa sémpru i shcalétt par na sü in dal nì, parchè y fass miña fadìga a wulà sü.

Ga n'hu vüna da cüntàk sü. Quan' nüm fiöö séwum emò fiöö chi da déž, dódas ann, ilùra la mia Mamm la duwéva sémpru na a la casìna d'invèrnu a regulà i béshti. Quan' che 'l fiucàva d'invèrnu, veñéva jó la néf anca wòlta püsée da 50 ghéi, veñéva jó anca 'n quai métru, quai wòlt, e na wòlta i dónn y purtàwa i cutìn lónk, miña cum'è 'dèss che y fa shchìviu. Ura che l'éwa sü a la casìna, sa sa, la bañàva tüc i cutìn che la gh'éwa sü, quél sü sùra e quél jó sótt, che y ga dis al cutinèll. Ilùra a na 'n sü la sa ranjàva a na 'n zü, e viñì 'n jó, ùra che la veñéva 'n jó, a nàwa 'l mè Pa 'n pùu püsée tardi, e 'ntant lée la finìva da mulc e, finìi i fac, dak da manǰà ai galìnn, dak da manǰà ai cuníc, i tüìt, y è cum'è cunilìn pinìn [criceti? o cavie?], pö la gh'éwa anca i pivión, turturèll a ga n'éwa sü da tüc i sòrt. Una wòlta a gh'éwum 'na galìna che la veñéwa a manǰà e pö la nàwa wia e par tüt al dì e anca la sìra la wedéwum miña riwà e 'lùra diséwum: "In cö l'awarà mayàda la gólp". E 'nvéci la matína l'éwa sha ancamò a manǰà. Una bèla matina l'è riwàda che la veñéwa sü da jó dal bóshk e la gh'éwa sha trédas pulìn. Ma che belée!

Ura che l'éwa finìi, al mè Pa intant al preparàva 'na fasìna pesànta, al ga ligàva là 'na còrda e sül da nanz da la fasìna e pö 'n shük da drée da quìi béi gròss e pö lüü 'l ga diséva: "Hét (int.) finìi, che ishì vém in jó?" E lée la diséwa: "Si, ném (aff.)", e la ciawàva sü i pòrt e lüü cun la fasìna al ciapàva la còrda e 'l tiràva la fasìna par fa la shtràda da tö via la néf un pùu. E ilùra y veñéva jó a cà cun quéla càla lì e la reshtàva la shtrada 'n pùu püsée néta.

Dòpu 'l mè Pa l'ha fay un travìn, un travinét pinìn, grant ishì e la

teñéva sémpru sü a la casìna in caź d'un büsöñ par quan' che'l fiucàva.

E ilùra la shtrada la truwàva 'n pùu püsée néta la mia Mamm. E di wòlt la zhbrisigàva, la burlàva jó e la tràwa via magàri tüt al lac, e la diséva: "A gh'éwa püsée car a fass màa che bütà via tüt al mè lac". La pianĵéwa magari, pòra dóna. Dòpu la sa cambiàva parchè la reshtàva bañàda e la metéwa là i pañ a sügà da nanz al fök parchè 'l dòpu mizhdì ai tré (119) ur büsöñàva a na sü a regulà i béshti 'n òltra wòlta, che y sa regulàwa dó wòlt al dì. E quan' che'l fiucàva a l'éwa brüta a vék föra i béshti a la casìna, parchè büsöñàva peshtàla föra tüta cui pée la néf, che gh'éwa miñ̇a òltri manér.

Invéci, quéla che gh'éwum là al Dòss l'ewa püsée còmuda parchè gh'éwa la shtrada cumünàl e y fàwa la càla. E la casìna la cunfinàva quasi cun la shtrada. Gh'éva damò 'n tukét che y la fàva wia pö cun la shcùwa e cul badìi.

Intan' la mia Mamm la gh'éwa i sedéi preparàa e la sa metéwa a mulc. E mi la ma lasàwa miñ̇a parchè s'éwa tròp pinìna, la gh'éwa pagüra che y ma shcüshàss. La m'ha mai 'nzeñàa a mulc parchè la gh'ewa quéla pagüra lì. Pien un sedèll la ciapàwa quel'òltru. E mi manĵawa via la shcüma cul cüjàa.

Al 25 da nuwémbri a Santa Caterina i béshti a la casìna. Y metéwum i'shtàla e dòpu y nàwa pⁱü al páshcul. Quai wòlt al fiucàwa anca par Santa Caterina. Al pashtùu di vak al nàwa wia a la fin da setémbri parchè i jént y nàwa lur in di sö pràa a cüray. Quìi che y gh'éwa i fiöö y mandàwa i fiöö a cürà i béshti. A Santa Caterina y a metéwum a la casìna e pö y nàwa pⁱü föra fin'a mac che sunàwa al pashtùu, al prim da mac.

Lónk l'invèrnu a la matína y sa rególa cun trìi o quàtru bràsh da fée e una bèla séja da bevarón. Al bevarón sa fa cul panèl da linùsa che 'l sa crumpàwa in d'una butéga in Tremezìna che 'l sa ciamawa Jervàs, opür quél da nùs che 'l sa shküsha fö cui mañ̇ o cunt un martelét sa péshta sül fugulàa e pö 'l za mét jó 'n da la püñàta che l'è jemò là sül fök e 'l za fa büy fina che 'l fa la shküma bianca. Al mè Pa al töghéwa cinq a ses röt da linùsa e quan' che y éwa finìi al na crumpàwa emò.

Ma sa ga dàwa miñ̇a damò panèl che l'éwa bón parchè al gh'éwa dént l'òli. Quan' che gh'éwa una quai vaka che duwéwa fa, quàtru o cinq dì príma ga dàwa la ròba püsée bóna, che la cunsìsht dal firét

dal furmént o dal carlón quan' che 'l za mazhnàva. E nüm parchè crumpàwum miña 'l bütér, a ga l'éwum nüm da la nòsa casèra, un para da dì prima che la fass ga dàwum düü éti da bütér par izhladinàla che la fass bée. Al bütér ga 'l metéwum dént in bóca. Al mè Pa al fava sü cum'è na balóta e pö al ga ciapawa i narìs e ga verdéwa la bóca e ga fàva pasà dént al bràsh e ga la dàwa. Ga metéwa sü 'n pùu da sàa. Al ga l'éwa 'nzeñàa 'l veterinàri.

Sa ga dava 'l bevarón dó wòlt al dì, matína e sìra, quan' che y sa regulàwa. Sa ga dàwa 'na séja par òñi vaca, sarà shtay sés o sètt litri e se l'éwa miña asée se la vaca la gh'éwa sée ancamò dòpu 'l bevarón sa ga dàwa l'áqua. Sa ga dàwa sémpru 'l panèl.

Ai tré ur d'invèrnu y preparàwa i cucói da carlón e y a peshtàva cul martèl lì sül fugulàa, e 'ntant la mia Mamm la preparàwa 'l püñatón cun l'áqua, cun jó 'na bránca da sàa rósa, che l'è quéla di vak che la cóshta ménu. La metéva jó i cucói peshtàa jó 'n dal püñatón. Intant y mazaràwa e y veñéwa un pùu püsée mòy da cañà. Y éwa gulùs, i wak, da quìi ròp lì. Se y ga dàwa miña i cucói y ga dàwa la pàya da furmént tridàda cunt al trìda-pàya.

Sa pò dak anca i ràf tridàa a quàtru dàdi [quarti] se l'è gròsa püsée ancamò büsöña tridài a dàdi par dágay ai béshti jó 'n da la séja, parchè se da no l'è facil che y sa shtròza. Nüm ga n'éwum miña asée parchè duwéwum dágay un pùu al purcèll. Sa ga na dawa püsée al purcèll. Al purcèll al manǰava patáti, insalàta mata, èrba purcelàna, shlavàz, pedòk.

A la sìra sa ga dàwa emò 'l zo fée, e intant y sa mulcéva e sa ciapàwa la ràshpa e la brüshtia da netày. Quan' che l'ha manjàa 'l fée büsöñàva brevày. Pö sa ga fàwa 'l léc cui föy che sa tiràwa sü l'autüna e pö 'l mè Pa o la mia Mamm, quel che veñéwa föra par ültim quan' che 'l seràwa la pòrta y ga fàwa sü al séñ da la Santa Crùž.

Quan' che y éwa i' shtala y purtàwum föra tüc i dì. A la sìra quan' che y éwa finìi da manǰà che l'éwa 'l mumént da dàk da béf y sa menàwa a la funtàna e cèrti wòlt sa 'ncuntràwa quìi che nàwa e quìi che veñéwa 'ndrée e y fàwa da quìi guèrr e y sa curnàwa üna cun l'òltra e i padrón dént in mèz a shpartìy cun la bachéta, "Patapìm, patapóm". Quai wòlt a náwum fin al St. Antòni quan' che l'éwa pién jó 'n da quéla funtana dal lavatòi. I padrón di wak y duwéwa shta 'n mèz se da no y a següita a curnàss e y béf miña.

*Quan' che i wak i véñ al manz*

Quan' che i wak y veñ al manz y fa 'na pèll anca al pashtùu parchè quéla che l'è al manzö [in calore] la fa p[j]ü jüdìzi, la fa diwentà matt anca i òltri wak parchè la següita a tribülày e shcavalcày. Quai wòlta 'l pashtùu al töghewa drée la còrda e quan' che ga n'éwa wüna da quìi lì al la ligàwa là tacàa 'na pianta. Parchè 'l pashtùu al pudéwa miña lasà sü la màlga di wak e viñì jó a dík: "Vardée che gh'è jó la Rusìn al manz". E 'na wòlta la s'ha zhgalimàda [lussata] a füria da shcavalcà e lüü pudéwa miña mandàl a dì da viñì sü a töla parchè l'éwa truwàa nisün da mandà jó. Y ha telefunàa a Persótt a ciamà al Jirumìn macelàr che l'è viñüü cunt al carr parchè la pudéwa p[j]ü caminà: l'éwa ruwinàda.

Par miña che sucéda quéla ròba lì, quan' che y capìwa che la vaca l'éwa al manz, y la purtàwa o 'n Predàa che gh'éwa 'l tòr o a la Pietra fésa e sicóme che l'éwa un tòr bèl y cercàwa da na sü tüc sü chi. Al Predàa, parchè l'éwa in Cumün da Shcaria y pagàwa damò quan' che sa pagàwa i tass al Cumün e 'l Cumün al pagàwa 'l padrón dal tòr.

Una wòlta al Néciu Maya l'è này sü par manzì [far impregnare] 'na vaca sü 'n Predàa e l'éwa sótt a la fórka la vaca e y ha lasàa na 'l tòr [toro]. Al tòr in dal viñì fö dala shtàla al z'ha shpuwentàa da quai còss e 'nvéci da na là 'n da la waca a l'è pasàa jó da la shtrada da Burénk. E quìi ch'y gh'éwa sü y g'ha curüü drée al tòr, y ha piantàa la waca e y è nay. Y pensàwa: "Adèss cùsa 'l fa intúrnu parchè l'è ishpuwentàa". Al tòr anca se l'è miña ishpuwentàa al na fa da tüc i sòrt a véss fö dizhligàa ishì. L'ha 'ncuntràa al Malu, macelàr da Lanz, che 'l nàwa a tö fö un vedèll dal Pin Gall. Ilùra lüü l'ha wusàa, al tòr al z'ha shtremìi e al z'ha fermàa. Da chi gh'éwa shà tüc i òltri jént che y l'ha circundàa e y l'ha ligàa. Dòpu par menàl a ca y ha duwüü imbragàl e a 'na quai manéra y l'ha purtàa a ca, y l'ha mettüü i shtala e la vaca y l'ha miña manzìda. Dòpu düü o trìi dì l'è viñüü bón e y nàwa sü emò a manzì y béshti. Però y g'ha mettüü 'n anèll al nàs che quan' ch'y la lasàwa föra y la teñéwa par l'anèll.

*Cuma sa fa par fa viñì grass i béshti*

Al vedèll, a péna che la dishligàwa al nàwa drée sótt a la sua vaca. La vaca ga lasàwa 'ndrée 'l pè. Sa ga lasàwa 'l vedèll trìi dì par inviàk al lac. Pö quan' che l'éwa finìi, al jügatàwa cunt al müsìn sótt al péc da la waca. Nüm sa capìwa e 'l menàwum al zò pòsht. La vaca la fawa "mmmm", parchè ga menàwum via 'l vedèll, e lée la leppàwa quan' che'l shtàwa sótt a a shüshà. Dòpu la mia Mamm la ciapàwa 'l sedèll, la mulcéwa lée, e <2-3> tanti wòlt na fàwa emò anca pusée che 'n lìtru e la shculàwa la waca. Dòpu i prim trìi dì sa metéwum nüm a mùljala, e quan' che l'éwa muljüda la sa jiràwa vèrs al vedèll e la fàwa "mmm", parchè la diséwa da dak al lac.

Nüm séwum lì cunt al nòs pariöö, e cul dì da la man, cul médiu parchè l'éwa püsée lónk, la metéva jó la mañ in dal sedèll, la mia Mamm. La vaca la mànja p[i]ü finchè la vét lée emò lì 'l sedèll. Metéwa la mañ dént in dal sedèll, e 'l vedèll al sufiàwa par l'ingurdìja da béf, al shüshàwa al dì e 'ntant al nàwa dént al lac. Finchè 'l bevéwa nüm ga dàwum al lac. Ga dàwum al lac un pàra da més finchè y ewa 200 kili press'a pòk, quan' che y éwa màrc. Pasàa 'l més o ishì, se l'éwa 'n vedèll màrc la vendéva. Veñéwa 'l Durd da Lanz, al macelàr. Al diséwa che i vedéi dal mè Chinu y éwa 'ngrasàa cul pür lac da la waca, la carna la ga fàwa püsée varìa [valore], la ga rendéwa püsée.

Che'l senta, al fawa ishì. Al ga wulzàva sü la pálpebra da l'öc e'l diséwa che ga dà pròpi damò al lac da la waca: "Però, dì la verità, un quai öf ta ga l'awarée day jó pö a mizhdì. Ma i öf y è püsée sushtanziùs dal lac e ilùra y a crùmpi wulentéra i tö vedéi, parchè la carna la fa miña da áqua, e la ma rént". E dòpu quan' che'l nàwa, che l'éwa pagàa, al diséwa: "Ciau Chinu, e ta ringràzi". Al pasàwa sü da la part da lì, dal cimitéri. Al vedèll y la tiràwa, l'éwa fòrt, al wuréwa shcapà, al za sentìva ligàa. Par tiñìl al tiràwa drée anca l'ómm. Al pesàwa sémpru düžént, düžént déž. Al reshtàwa fòrt. E 'na wòlta al mè Chinu l'éwa sü a la casìna e jó a Santa Lüzìa al sént a ciamà fòrt. "Chinu, véñ jó, che ma tira drée al vedèll e sum fay màa a 'na gamba, e mi pòdi miña menàl a cà, ménumal 'n zü ti". E 'lùra lüü l'ha duwüü na. Ma sicóme al cuñuséwa 'l padrón, e cunt al mè Chinu al fawa miña tanti att. Al ga metéwa al dì 'n bóca e 'ntant al nàwa un pùu amuréwul. Dòpu quan' che l'éwa sü, in

paga al ga regalàwa un bèl kìlu da carna, o da manz, o da vedèll, cùma la wuréva, o un bèl pulàshtru. Al mè ómm al turnàwa 'ndrée tütt cuntént e 'l diséwa: "Wárda chi...cùsa'l m'ha day, shtu fadìga l'hu pö miña fàya a menàl zü".

I vedelétt i levàwum. Ilùra a quìi ga dàwum püsée pòk lac. [26] Y a lasàwum senza müsaröla, che l'éwa na müsaröla a pòshta par i vedéi. Parchè cum'è 'l vedèll, a lasàk sü la müsaröla al büshkìna miña i pàyi dal fée, parchè se y a manja y veñ miña béi. Parchè la wedèla anca se la manja un pùu da fée fa nagótt parchè la g'ha da diwentà waca. Al vedèll invéci l'ha miña da manjà fée parchè se da nò al za 'ngrása miña.

Ga mesedàwum dént un quai öf un pùu d'áqua e zücur o un pùu da farìna bianca par la wedèla che sa léwa, ma quél dal macelàr a ga dàwum nagótt föra dal lac da la sua vaca.

Quan' che sentìwa che y a cañàwa, ga dava miña 'l dì. Quai wedèll y éwa züc, y éwa teshtàrt: wuréva miña béf da par lùr. A la matína ga fàwum shculdà 'l lac, pö ga 'l dàwum la da béf intevedìi. Ga teñéwum al sedèll parchè se nò y trüzàwa 'l tulìn cul müsón e y la fàva tra wìa. Se y a bewéwa nò, al purtàwum via. Duwéwa inviàss a béf da par lüü, se l'éwa miña in cö ga 'l dàwum dumán. Y cumìncia a büshkinà 'n quai zík da fée cun la léngua, ma sicóme y g'ha miña damò dénc par remügà y fàwa fadìga. Dòpu düü més sa ga fàwa 'l zò bevarón cun áqua, un pùu da panèll da linùsa e lac. A quàtru o cin' més y a manjàwa fée da bón.

*Casèra*

Al lac al purtàwum in casèra. Teñéwum föra al nòs cunsüm, un lìtru, anca un lìtru e mèz. Nüm séwum da quìi che y ga na purtàwa tant. [28] Al mè Chinu y ga na purtàwa sü anca sédas kìli al dì da 'na vaca sóla. Y g'ha mettüü nóm ishì "La rejìna dal lac".

Al di l'éwa sémpru sédas o dersètt o anca deždòtt. Un quai di na teñéwum föra anca par i pòri jént. La mia Mamm ma la metéwa dént in d'un tulinét e pö la ma diséwa: "Ti, va là da la Mariàna, da la Pépa, da la Graziùsa, e dòpu la Crishtina" e pö la ma fàwa la cruž in sü la bóca che la wuréva miña che i jént y a savéss che dàva la caritá.

Al casée l'éwa da la Valtulína e 'l gh'éwa sètt o wòtt fiöö. Quan' che y è viñüü grant y è nay quasi tüc misiunàri, jó 'n dùwa che gh'è

jént che y capíss nagótt. Al casée sa ciamàwa Pédru. Al fàwa 'l furmày San Carlìn, al gh'éwa na simpatìa par mi, al ma purtàwa shà 'l fiurìn, che'l véñ wia da l'azzalón [siero]. La shgremàwa via, ishì, sura. Al shcütàwa.

L'éwa chi visìn. In tém' da guèra y éwa ubligàa i jént a dak quél tan' da lac a la casèra y gh'éwa fay al cünt oñi vaca cùsa la pudéwa rént. La mia, parchè l'éwa na vaca che na fàwa tant, al Chinu l'ha day al zò 'contributo', al rèsht al teñéwum a ca e fàwum nüm al bütér, al furmajìn, e 'l cunsümàwum nüm inzóma.

Quél murùs lì da la maèshtra, ma regòrdi p$^{i}$ü 'l nóm, al guàrdi sü al cimitéri, y ga ciamàwa 'l Róss, al fàwa un pùu da secretàri da la casèra e l'ha vìsht che'l mè Chinu ga dàwa damò quel tant. E 'lùra quél lì l'ha parlàa cun quìi che cumandàwa, che y dàwa i mülti se sa ga dàwa miña 'l jüsht, e gh'è rivàa 'na citazión al mè ómm. Lüü al gh'éwa 'n awucàt, Monteleone, che l'éwa 'n zò amìs. Shtawa sü da Menàs. Al g'ha purtàa la citazión. Ilùra l'awucàt z'ha mettüü d'acòrdi cunt al mè Chinu e al g'ha fay shpiegà bée, cum'è ch'a l'éwa la shtòria. Al g'ha dìi: "Hu cunzeñàa tan' lac, e gh'è 'l lìbru che parla. Quindi mi hu cunzeñàa tüta la mia quòta. In quél tém' lì a gh'éwa al vedèll che l'hu 'ngrasàa a düžen'dés chili. A wu 'nanz a cunzeñà 'l mè lac cùma sa déf. Crédi che chi al g'ábia nagótt da dì". L'awucàt al g'ha dìi: "Làsa fa da mi. Adèss wuu in Pretüra. Pòrti jó i docüment, cumprés al lìbru da la casèra. Dòpu veñarém ciamàa".

Difàti y è shtay ciamàa 'n pretüra e 'l g'ha wüü 'l prucèss. E quan' che 'l g'ha cüntàa sü i sö resón, al mè Chinu, e l'ha vìsht shpecificàa sül lìbru da la casèra, e'l g'ha purtàa jó la shcrìta dal macelàr che l'ha crumpàa 'n vedèll che'l pesàva düžén quindas, al pretùr al s'ha jiràa là cun quél juwinòtt lì, che l'éwa 'l zecretàri da la casèra, e 'l g'ha dìi: "Cosa vuole di più, qui è chiara la cosa, il contadino ha conferito, ha cresciuto il vitello, quél che ga créss al pò fa quél ch'el vö". L'ha tö sü al düü da cópp e l'è viñüü a ca bèl e zhverguñàa anca da tüc i sö da la casèra. Wuréva fáss vedé a fa'l da p$^{i}$ü, invéci l'ha fay al da men (?).

In dal '42 al lac sa pagàva vin' ghéi al lìtru. Al casée al sa ciamàwa Mazzoni, Pietru. Trìi di sö fiöö y è nay misiunàri e wün l'è riwàa sha. Un di l'è turnàa 'ndrée, l'è viñüü a truwà i sö jént. Pierino al sa ciamàwa. Al credéwa p$^{i}$ü da truwàmm parchè sum véja. L'ha fay la futugrafìa ai mé wak. (Fotografia da la vacca Bija: sédas litri da lac al dì).

Segùnt al lac che y cunseñàwa dòpu y töghéwa föra bütér, furmày, che y manǰàwa, e a la fin ga dàwa miña da sòlt, ga dàwa furmày. Una sìra che sum riwàda in casèra a gh'éwa là 'l Bèrtu da Lanz. Quél che müsürawa 'l lac, mi sum riwàda là e gh'éwa lì jént, trìi o quàtru da nanz da mi e ga wuréwa 'l zò témp a müsüràl parchè gh'éwa quìi che cashàwa den' l'áqua. Adèss ta sentarée. Mi gh'éwa sü la ròba sül fök e g'hu dì cunt ishtu Bèrtu: "Al ma ciapa 'l mè 'n pieżé che g'hu présa". E'l m'ha dìi: "Shùra, pòdi miña. Büsöña che vaga drée d'un cò (vö dì "drée a la man") e 'lùra mi g'hu dìi: "Guarda, Bèrtu, ga méti 'drée 'l mè sedèll da drée da lée e tùrni sha dòpu a töl". E lüü 'l m'ha dìi: "Pòrcu d'una balòsa, a ta 'l sée che 'l tò l'è jüsht par piantàl chi ishì". "Ma pòduf fak dént anca 'na quai balusàda intant che mi sum via. Ma se ma sücét quai còss, a ta ciapi ti, Braghéta (y ga diséwa)".

A y éwa 'drée a müsürà 'n da quél mumént lì al lac dal Della Casa e y g'ha truwàa dént l'áqua. Dòpu y ha müsüràa quél dal Martin Maiya e gh'éwa dént l'áqua. Dòpu y ha müsüràa quél dal Shòtt e gh'éwa dént l'áqua. Mi, è viñüü a cà dòpu 'l mé ómm e 'l m'ha dìi: "Che vergóña, Lina, ta dìsi che se füsum ishtày nüm a prefundàwum da la vergóña, a pèrdas in d'un cüjàa d'áqua. Adèss cùsa vöt che fàga mi, büsöña che fàga 'l mè ǰir e che faga i cuntravenzión".

Ilùra 'l Martin Maiya al ga guardàwa pi̇ü 'dòss al mè ómm e 'na wòlta al g'ha dìi: "Ta sée sensa resón a miña guardàmm quan' che gh'è anca 'l cunsigliu, che t'he pagàa pö 10 franc, parchè chisà i wòlt che ta l'awarée fay".

*Al marcàa di béshti*

Al marcàa, 'ndúwa y metéwa là i pégur e i càvar e quai wòlta anca al tòr, ma quél y la blindàva, che wuréwa dì che y ga léga sü 'l müsu cun la còrda, cùma sa dìs quìi còrt di shcarp da pèll, cum'è di curéc [sing. curéja ?]. Quél dì lì y benedìwa i béshti che l'éwa al derzètt d'agósht. Al sédas l'éwa 'l dì da San Ròk, l'è féra pròpi. E tanti wòlt a gh'éwa la anca i malghétt da purcéi (malghétt wöö dì na mutèla, nüm ga ciamum la malga di purcelìn) e tanti wòlt sa crumpàwa anca wün. Oñi famìglia wün parchè sa faàva pö viñì gròss ura da l'autüna, al veñéwa pö gròss ch'el manǰàwa ravìsha e

èrba purcelàna. Par miňa 'ngrasàl sübat sa ga dàwa quìi lì par manǰà, parchè nüm al purcèll al wuréwum grass damò par Natal. E 'lùra cuminciàwum a metà nuwémbri a dák patáti, farìna da carlón, jánt da rùgul e 'l za manteñéwa a pulénta, e dòpu che y la cupàwa príma da Natàl par vék la carna par miňa crumpàla, par fa 'n pùu da ròsht, ishì sa eliminàwa 'n pùu i shpés, parchè ai mè tém' da nuwant'ann fa, da danée ga n'éwa pòk, a na curéwa pòk, e sa penzàwa anca da fa ishì cun la carna da purcèll che la cushtàva miňa parchè ga l'éwum in cà 'nzóma.

Quan' che gh'éwa 'l mè pòru Pa, la guèra dal '15, a gh'éwa miňa nemò quìi che bulàwa i béshti. Ma dòpu entràa 'l mè ómm in cà e l'ha ciapàa lüü al manéc da la cà e y ha cuminciàa a viñì quìi che bulàwa i béshti. E 'lùra al mè ómm y gh'éwa pròpi béi e y g'ha dìi: "Pröwa a menày là quan' che gh'è la vísita a San Fedée", che òñi merculdì a gh'éwa (73) 'l marcàa di béshti a San Fedée. E 'lùra lüü al z'ha fay ütà dal Naa [Fortunato]. Al dìs: "Se ta ma ütat a n' méni föra tré". A l'éwa l'Uk, miňa 'l Naa. E l'è viñüü a cà con tüc i tré wac bulàa. L'éwa cuntént al mè ómm che ga n'éwa miňa cumpáñ. E'l fa: "In cö a fém baràka, Lina. Mànǰum quai còss da bón e béwum un bücér da vìn. A gh'hém sü 'shtàla tré béshti bulàa. Pensa, e y var sempru püsée di òltri!".

Quan' che y wendéwa 'na quai waca y nàwa miňa tant d'acòrdi e 'lùra quan' che y sa 'ncazàwa 'n pùu, quél che'l crumpàwa al ciapàwa la maň dal vendidùu, al ga picàwa jó 'n cólp e 'l diséwa: "A sèt marénk e mèz (vint lira d'òr), la waca l'è mia".

*Rimedi*

Quan' che y sa malàwa dal màa dal taiyón [afta epizootica], al nàwa a mét jó la culcína da fö da la pòrta da shtala par disinfetà e parchè i jént y séwa che lì gh'éwa al màa, e 'lùra y shtava luntán. Al veñéwa dó wòlt al dì parchè 'l ga fawa lüü i lavàc da la bóca e dai pée. Al màa dal carbón l'è 'n'òltra qualità, ma nüm chi a Shcaria ga l'hém mai wüü. Na wòlta quìi dal mè pòru Pa, l'éwa emò sindik, y g'ha ciapàa quél màa lì, quél dal taiyón. L'ha ciamàa 'l veterinàri e a la sìra, quan' che'l riwàwa al cuminciàwa la sü la porta...ma l'ewa bón, l'ewa bón, al ga shtawa drée ai béshti, e quan' che'l riwàwa, al cuminciàva la sü la pòrta: "Signor sindaco, come

stanno le sue bestiole", e 'l mè pòru Pa 'l diséwa: "A ga 'l dumàndi a lüü", parchè 'l ga rishpundéwa 'n dialètt. Dòpu vòtt a quindas dì, y guarìwa.

Al casón l'è 'n dùwa teñéwum jó la farìna bianca, farìna da carlón, al rìs, al firét, che'l rèshta 'na farìna dal culùu da la shéndra dal fök e ga la dàwum da béf sü 'n dal bevarón quan' che la fàwa la vaca, parchè al la rinfreshcàva, e'l pàrtu al va rinfreshcàa, al diséwa al veterinàri: "Otto giorni prima del parto, e anche quindici dòpo il parto".

Al firét al veñ fö da la farìna dal carlón e da la farìna bianca. Quéla dal carlón la rèshta 'n pùu jaldìna e quéla dal furmént cum'è culùu shéndra.

Quan' che è chi a mazhnàa al furmént, d'una part veñ föra la crüshca, che l'è la pèl dal furmént, e quéla la sa ga da 'n pùu ai wak, un pùu ai galìnn, püsée da tütt, parchè par quìi gh'è dént damò crüshca e patáti còtt, ràf, inzalàta tridàda, e ga dà quél manĵà lì. Un pùu sa ga da fée, d'ishtàa sa ga da anca al purcèll (y ga diséwa 'èrba purcelána') [ombrellifera] parchè la sa dàwa al purcèll parchè a la 'ngrasàwa, e la carna da purcèll l'è püsée bóna da quéla da cunìli e 'lùra sa cercàwa da dàgala pytòsht al purcèll che a lùr. Ga n'éwa dént tanta da èrba purcelána in di pràa. Adèss ga n'è pⁱü 'n ĵir.

La sìra a sa preparàwa tüta la werdüra bèla lavàda e pö la sa tridàva e sa ga 'n pienìwa la culderéta e sa fàwa cöz a la sìra intant che séwum chi a fugurà cunt i jént che y veñéwa a cüntàla sü, a pasà la sìra 'nzóma. E 'ntant y bewéwa 'n bücér da vin e quai wòlt y manĵàwa (87) i 'pelàt' (cashtéñ pelàa) che y a fàwa cöz la mia Mamm. Quan' che l'éwa còta la culdéra dal purcèll, la mia Mamm la metéwa sü i pelàt, e 'lùra, parchè y nàwa sémpru a cà vèrs'ai nöf e mèža, quìi óman y ga diséwa cul mè Pa: "Padrón da ca è l'ùra da nàsan". "Beh, ma shtée chi emò 'n pezét". Pòri jént cùma l'éwa bèl.

Da l'òltra part veñéwa fö la farìna. Dòpu 'l ciapàwa la farìna e la turnàwa a métt sótt a n'òltra màchina e ga tiràwa fö 'l firét. L'éwa faya cum'è 'n crìbiu, e da lì veñ fö 'l firét e la farìna žéru', žéru'.